ТМ	Г. XXII	Бр. 3-4	Стр. 201 - 218	Ниш	јануар - јун	1998.

UDK 321.7:001(497.11)
Оригинални научни рад
Примљено: 24.12.1998.

Крстан Малешевић
Петроварадин

О ДЕМОКРАТСКОЈ ТРАНЗИЦИЈИ У СРБИЈИ

Rezime

Kao {to je dobro poznato, isto~noevropska dru{tva i dr`ave su u posledwoj deceniji zahva}eni pravim tektonskim promenama. Otuda su kriza i (demokratska) tranzicija kqu~ne odrednice i politi~kog i nau~nog diskursa u wima. Protivre~ove tranzicije pretstavqaju pravi dru{tveni ekksperiment *in vivo*, a time i novi veliki izazov za dru{tvene i humanisti~ke nauke, pa i za preispitivawe nekih wihovih paradigmi. Mogu}e je da se to ponajvi{e odnosi na fatum demokratije, budu}i da ona nema civilizovane alternative za organizaciju i funkcionisawe modernih dru{tava i da pretstavqa prvi i nezaobilazni uslov temeqne i celovite transformacije dru{tva. Kako je demokratija, me|utim, ina~e "bremenita neizvesnostima" (Held), to je logi~no da se upravo na ovom pitawu "testiraju" teorijski, metodolo{ki i empirijski potencijali nauke. Naravno da se to podjeknako odnosi i na na{e dru{tvo, i to kako na wegov stratifikacioni sastav i institucionalni poredak, tako i na ukupnu "dughovnu situaciju vremena". Celovitijim promi{qawem fenomena demokratije, i posebno kompleksnijim istra`ivawem slo`enih pretpostavki, izra`enih protivre~ja i potencijalnih subjekata demokratske tranzicije, nauka mo`e i treba da odgovori na izazove modernizacije "danas i ovde". Sastavni deo tih napora treba da pretstavqa i pomo} u tragawu za novim sadr`ajima li~nog, grupnog i kolektivnog identiteta.

Kqu~ne re~i: demokratija, demokratska tranzicija, dru{tvena modernizacija, Srbija

1. Povod

Brzina, {irina i `estina raspada ideolo{kih, politi~-kih, socijalnih, privrednih i vrednosnih sistema, koji su decenijama egzistirali i dominirali u zemqama Centralne i Isto~ne Evrope doveli su do pravih tektonskih promena i temeqne krize svih oblika dru{tvene proizvodwe `ivota. To se, posebno u nekim od ovih zemaqa, manifestuje u do sada nevi|enim razmerama dru{tvene anemije, koja je podjednako zahvatila ideolo{ko-politi~ku, tehno-ekonomsku, socio-kulturnu i duhovnu sferu. Zato je ovde, uistinu, re~ o novoj istorijskoj situaciji, o "izuzetnosti istorijskog trenutka u kojem `ivimo" (N. Bobiio), koji tra`i originalne, teorijski utemeqene i radikalno nove odgovore. Pre svih drugih, to se odnosi na pitawe demokratske tranzicije, koja predstavqa istorijsku nu`nost i sudbonosno pitawe epohe za ove zemqe i ova dru{tva. I Srbija u tom pogledu prirodno, nije izuzetak.

Tranzicija je, naravno, kompeksan, dugoro~an i porivre~an proces, koji podrazumeva odre|ene pretpostavke, subjekte, institucije, sredstva i instrumente. Weni brojni aspekti - politi~ki, ekonomski, socijalni, kulturni, psiholo{ki, duhovni - treba da rezultiraju celovitom transformacijom dru{tvenih struktura i dru{tvenih vrednosti. Iako ne postoji univerzalni recept za tranziciju (Strawson 1997), nesporno je da su kqu~na sredstva i instrumenti u tom procesu politi~ki pluralizam i tr`i{na privreda. Iako ne i dovoqni, oni su nezaobilazni u zameni totalitarnog politi~kog sistema politi~kim ustanovama konstitucionalne domokratije - wenim institucijama, pravilima, procesima i vrednostima.

Me|utim, u svim ovim dru{tvima, pa i srpskom, mawe ili vi{e su izra`ene nasle|ene i/ili ste~ene prepreke, koje silno ote`avaju konstituisawe nove dru{tvene organizacije i uspostavqawe wihovog demokratskog identiteta. To se posebno odnosi na uvre`enu monisti~ku politi~ku kulturu, na rasprostrawenost autoritarnog i egalitarnog sindroma, na niske demokratske aspiracije ve}ine gra|ana i, mo`da, ponajvi{e na dramati~no tragawe za novim sadr`ajima li~nog, grupnog i kolektivnog (posebno nacionalnog) identiteta.

Ako se ovome dodaju i ratovi, kao najrazorniji vidovi dru{tvenih konflikata, kojima su bila zahva}ena neka od ovih dru{tava (pre svega na na{im prostorima), onda te`ina wihove tranzicije uistinu dobiva gotovo neslu}ene razmere. Te te{ko}e se podjednako odnose na materijalne, institucionalne, socijalne, kulturne i duhovne strukture. Protivre~ja ove

tranzicije zato pretstavqaju pravi dru{tveni eksperiment *in vivo*, a time i novi veliki izazov za dru{tvene i humanisti~ke nauke, pa i za preipsitivawe nekih wihovih paradigmi.

2. Demokratija kao fatum tranzicije

Dubina, {irina i dugotrajnost krize, koja posledwu deceniju prati isto~noevropska dru{tva, osnovni je razlog {to je tranzicija postala kqu~na odrednica i politi~kog i nau~nog diskursa u wima. Budu}i da je re~ o vi{egodi{wim iskustvima, postavqa se pitawe o kakvoj je tranziciji re~, odnosno kakva je dru{tvena stvarnost ovih zemaqa? Za razliku od maweg broja ovih zemaqa (^e{ka, Poqska, Ma|arska, Estonija, Slovenija), koje se, po mnogim indikatorima, nalaze u poodmakloj fazi, dotle se ve}ina ovih zemaqa nalazi na samom po~etku, ili, ~ak, ni na po~etku procesa demokratske tranzicije. Dok se u prvom slu~aju ve} mo`e govoriti o funkcionisawu institucija pravne dr`ave i vi{epartijske demokratije, gde se partije na vlasti mewaju izbornim putem, privreda privatizuje i uveliko funkcioni{e po principima tr`i{ne ekonomije, dotle se za ve}inu ostalih zemaqa mo`e re~i da one su{tinski ni malo nisu odmakle od predtranzicionog perioda. O tome svedo~e, pre svega, ~iwenice o odsustvu pravne dr`ave, o nedemokrati~nosti izbora, o nepromewivosti vladaju}ih oligarhija, o zloupotrebi *mass media*, o zavisnosti sudstva, vojske, policije i sindikata od vladaju}ih garnitura, o stihijskoj i gruboj socijalnoj polarizaciji, o rapidnom {irewu siroma{tva, bede, korupcije, te o sveop{toj etnifikaciji politi~kog i javnog `ivota.

Zato se za ve}inu ovih dru{tava u najboqem slu~aju mo`e re}i da pretstavqaju svojevrsnu me{avinu starog i novog, sna`nog autoritarizma i slaba{ne demokratije. U wima ide te{ko i sporo sa formirawem demokratskih institucija, a jo{ sporije sa "osvajawem" demokratskih vrednosti i demokratske kulture. To nije ni ~udno, ako se zna da je re~ u su{tini o predgra|anskim i ranoindustrijskim dru{tvima. Tome treba dodati i ono {to Jurgen Habermas isti~e kao specifi~nost "revolucija" iz 1939. godine, tj. apsolutni nedostatak inovativnih ideja okrenutih budu}nosti. Otuda se neki autori i pitaju da li je ovde uop{te re~ o razvoju, transformaciji, tranziciji, ili, pak, o regresiji, involuciji, dru{tvenoj anomiji i atrofiji? Ovo pitawe ~ine suvislim neispuwene nade ve}ine stanovni{tva, ogroman pad li~nog i dru{tvenog standarda, enaormna nezaposlenost, redukcija socijalnih prava, ra{ire-

nost kriminala, bede i nasiqa. Dru{tvenu elitu uglavnom ~ini stara hijerarhija, koja je uspela sa~uvati dotada{wu distribuciju dru{tvene mo}i, utemeqenu na komandnoj ekonomiji, centralizovanoj dr`avi, nepotizmu, korupciji i manipulaciji.

Jo{ zna~ajnija prepreka na putu demokratizacije ovih zemaqa je sna`an nacionalizam i {ovinizam, odnosno izra`ena etnofikacija javnog `ivota i zaka{wela borba za nacionalnu emancipaciju ovom vremenu neprimerenim sredstvima. Ekstreman oblik ove pojave pretstavqaju poku{aji stvarawa etni~ki ~istih dr`ava i grubo obespravqivawe ili proterivawe nacionalnih mawina. Kako na prostoru Centralne i Isto~ne Evrope ima 37 zna~ajnijih nacija (i ~ak jo{ 575 mawih etni~kih i jezi~kih grupa, koje nisu do kraja artikulisale sopstvene interese), logi~no je da nacionalizam i poku{aji stvarawa etni~ki ~istih dr`ava, izazivaju, ne samo nesporazume i nepoverewa, ve} i krajwe zao{trene konflikte, pa i same ratne sukobe. Nastankom novih dr`ava u ovom delu Evrope nastale su i nove nacionalne mawine, a time i nove napetosti, koje uvek mogu eskalirati do krajwih granica. Deo razloga tome je i u ~iwenici {to mehanizmi za{tite mawina nisu razvijeni i adekvatno institucionalizovani, kao, uostalom, ni mehanizmi za upravqawe etni~kim sukobima i disolutivnim procesima. Evidentno je te{ko mogu} racionalan politi~ki diskurs tamo gde nacionalizam predstavqa su{tinu politi~kog diskursa. I zbog ovoga je izvesno da }e tranzicija ovih dru{tava uveliko zavisiti i od prevladavawa etni~kih sporova i dominacije nacionalisti~kog kolektivizma.

Me|utim, ne treba smetnuti s uma da je sastavni deo ovih procesa, pa, prema tome, i tranzicije u celini, problem tragawa za li~nim, grupnim i kolektivnim identitetom. Re~ je o mukotrpnom, protivre~nom, pa i haoti~nom procesu, posebno u onim dru{tvima, u kojima egzistiraju razli~iti etni~ki, nacionalni, verski i kulturni vrednosni obrasci. To nije ni malo lako, jer ove razlike, koliko god pretstavqale bogatstvo same po sebi, pod odre|enim okolnostima mogu biti i uzrok nepoverewa, konflikata, mr`we, pa i ratova.

Moglo bi se zato re}i da je zajedni~ki nazivnik problema isto~noevropskih dru{tava prosto odsustvo demokratije. To bi u na~elnom smislu moglo da se ka`e i za mogu}i izlaz iz ovog lavirinta, ili barem za ubla`avawe tako izra`avawe tako izra`enih protivre~nosti u ovim zemqama. Demokratija uistinu pretstavqa fatum tranzicije, ukoliko ova dru{tva uop{te ho}e biti na nivou povesnih zahteva. Demokratija nema civiliizovane alternative za organizaciju i funkcionisawe

modernih dru{tava. Ona je i prvi i nezaobilazan uslov temeqne i celovite transformacije dru{tva. Kako je demokratija, me|utim, ina~e "bremenita neizvesnostima" (Held 1990), to je logi~no da se upravo na ovom pitawu i u ovim dru{tvima "testiraju" teorijski metodolo{ki i empirijski potencijali dru{tvene nauke.

Ako je sloboda bit qudske egzistencije, onda je demokratija bit dru{tvene egzistencije. Utoliko su sloboda i demokratija sudbonosna pitawa na{eg vremena. Sloboda je, kako je to pisao Hegel, jedina istinitost duha. A demokratija je skup ideja, principa, pravila, institucija, procesa i vrednosti, pomo}u i kroz koje se ostvaruje ("osvaja") sloboda. Upravo zbog wene kompleksnosti, nauka treba da pomogne identifikaciji dru{tvenih, politi~kih, ekonomskih, kulturnih, psiholo{kih, duhovnih i drugih pretpostavki za razvoj demokratije, kao i uslova za ostvarivawe tih pretpostavki. To, naravno, nije ni malo jednostavno, budu}i da je `ivot savremenih dru{tava sve slo`eniji. Sloboda i demokratija ba{ omogu}avaju i garantuju (i institucionalno) kako pravo na jednakost, tako i pravo na razliku.

U ve}ini isto~noevropskih dru{tava je, me|utim, re~ tek o "poro|ajnim mukama" na putu u demokratiju. Ovde je jo{ uvek re~ o starim i/ili novim autoritarnim i totalitarnim re`imima, koji su, u nekima od wih, doveli i do `estokih ratnih sukoba. I ovaj put je potvr|eno da ne proizvode ratovi totalitarne re`ime, ve} obrnuto, ovi sistemi ~esto dovode do ratova, ponajvi{e zbog svoje potrebe za "poizvodwom" neprijateqa. To ne umawuje ~iwenica da se ova antidemokratska, antipluralna, antitr`i{na i antigra|anska dru{tva od strane vladaju}ih oligarhija, bez zazora samoidentifikuju kao demokratska. Tome u prilog ide i kategorizacija isto~noevropskih zemaqa, prema stawu demokratije, koju je, dosta egzaktnim indikatorima, uradila poznata institucija Freedom House iz Washingtona. Prema toj rang-listi od 21 zemqe Centralne i Isto~ne Evrope u 1995. i 1996. godini samo wih 9 je ispuwavalo uslove za sinteti~ku ocenu "slobodne", a ostalih 12 su kvalifikovane kao tek delimi~no slobodne ili neslobodne zemqe. (Freedom House 1997). Mada ove nalaze ne treba feti{izirati, izvesno je da oni ipak ne{to govore.

[to su {anse za demokratiju u delu ovih dru{tava jo{ uvek skromne, glavni "krivac" je ipak "nedovr{ena istorija". U pitawu su mawe ili vi{e predpoliti~ka i predgra|anska dru{tva, sa sna`nim autoritarnim i egalitarnim sindromom. Otuda i tako zabriwavaju}e niske demokratske aspiracije. Ovo

posledwe je verovatno i najve}a prepreka za razvoj demokratije, jer se domokratija ne mo`e jednostavno dati, ve} se mo`e samo izboriti i osvojiti, u meri u kojoj gra|ani ose}aju potrebu za wom i poseduju potrebnu gra|ansku hrabrost da se bore za wu. Hrabrost je toliko bitna, da jedan autor ~ak tvrdi da biti demokrata zna~i, pre svega, biti bez straha (I. Bibo).

Obzirom na stawe i vi{e nego skromne demokratske mogu}nosti, u ve}ini ovih dru{tava se mo`e govoriti o novom "prelaznom periodu", koji }e u ovim sredinama potrajati du`e, jer }e se ovde dru{tvena supstanca mewati o~igledno sporo. I pored raspada starih sistema, u "utrobi" ovih dru{tava jo{ uvek dominira monisti~ka politi~ka kultura, koju prati izrazita neosetqivost na razlike. Deo uzroka za ovo treba tra`iti i u onome {to R. Darendorf naziva "modernizacija bez modernosti", kao dominantan model transformacije ovih dru{tava iz agrarnih u industrijska. Tim modelom je u~iweno relativno mnogo na materijalnom i infrastrukturnom planu, ali ne i na kulturnom i duhovnom, gra|anskom i demokratskom, {to se ovih godina mo`e dobro videti.

Pri svemu ovome, treba imati na umu jo{ jedno, izuzetno zna~ajno svojstvo demokratije. Re~ je o su{tinskoj neizvesnosti, koju demokratija neiminovno nosi sa sobom. Budu}i da je prethodni, socijalisti~ki sistem, uz sve slabosti, pretstavqao poredak izvesnosti i sigurnosti, to je ovo jo{ jedna prepreka stvarnoj i br`oj demokratizaciji. Ovde je, naime, kroz decenije formiran takav mentalni i psiholo{ki sklop kod ve}ine, koji nije spreman na prihvatawe rizika, ~ak i kada je re~ o vlastitoj egzistenciji. A demokratija upravo podrazumeva i li~ni i grupni i kolektivni rizik, javnost rada, konkurenciju, dru{tvenu prozirnost, pa time, u izvesnom smislu, i pove}anu, ali kontrolisanu i kanalisanu konfliktnost.

U ve}ini ovih dru{tava su, dakle, nepovoqne i kulturno-antropolo{ke i dru{tveno-istorijske i aktuelne socio-politi~ke okolnosti za razvoj demokratije. Kratko izlo`ena obele`ja ovih dru{tava jednostavno nekorespondiraju sa bitnim svojstvima demokratije i "otvorenog dru{tva". Zato }e, sasvim je izvesno, put ka demokratiji ovde biti dug, protivre~an i verovatno traumati~an. Da li i po "formuli" Dehrendorfa (koja ka`e da ovim zemqama treba 6 meseci za dono{ewe demokratskog ustava, 6 godina za demokratsku institucionalizaciju, a ~ak 60 godina za stvarawe slobodnog i demokratskog dru{tva) ostaje da se vidi. Prema dosada{wim "rezultatima" ~ini se ipak da ova "formula" tranzicije totalitarnih u civilna dru{tva, barem za neka od wih, deluje sasvim realno. Iskustva

prve decenije nedvosmisleno pokazuju da tranzicija u wima proizvodi "bolne i onespokojavaju}e posledice". (Berlin 1992).

3. O "demokratskoj tranziciji" u Srbiji

Naravno da se sve re~eno uveliko odnosi i na na{e dru{tvo. Zato nije bez osnova pitawe da li je Srbija uop{te krenula u demokratsku tranziciju? O tome su, kao i oko mnogo ~ega drugog, mi{qewa i stavovi ne samo razli~iti, ve} i ~esto potpuno opre~ni. Po jednima, na{e dru{tvo tek ~eka na predtranzicione procese. Po drugima, mi smo imali vi{e neuspe{nih poku{aja tranzicije. Tre}i tvrde da smo u procesu tranzicije sve ove posledwe godine, ali da je navodno re~ o specifi~nom obliku tranzicije, glorifikuju}i navodne rezultate.

Sve relevantne ~iwenice, me|utim, upu}uju na zakqu~ak da se o su{tinskoj demokratskoj tranziciji kod nas te{ko mo`e govoriti. Tim pre, ako se pod postsocijalisti~kom tranzicijom podrazumeva slo`en i temeqni dru{tveni preobra`aj bitnih svojstava dru{tva - ekonomskih, socijalnih, politi~kih, vrednosnih, duhovnih - sa svim institucionalnim i drugim pretpostavkama, a ne kao puka tehni~ka, jednosmerna i kozmeti~ka operacija, ili, pak, obi~na dru{tvena stihija.

Zato se posle nepune decenije mora postaviti kardinalno pitawe, da li na{e dru{tvo, obzirom na "rezultate" tranzicije ima sposobnosti, pretpostavki i snaga za su{tinske demokratske promene?

3.1. O starim i novim preprekama

Da li je, dakle, mogu}e govoriti o demokratskoj tranziciji u zemqi kojaje pro{la i prolazi kroz dugogodi{wu, kompleksnu i duboku krizu, koja je imala rat u najbli`em okru`ewu, koja je bila i uveliko ostala u me|unarodnoj izolaciji, koja je u ovom vremenu ostala i bez onog tankog sredweg sloja, kojeg je imala, odnosno, koja po mnogim referencama pretstavqa poluperiferijsko dru{tvo, u okviru kojeg se tek za~iwe nastanak gra|anskog dru{tva? Te{ko da je mogu}e, jer logi~ne konsekvence ovakvog dru{tvenog konteksta su simulacija vi{epartijzma, jaka dr`ava i slabo dru{tvo, odnosno neemancipovano dru{tvo od dr`ave, autoritarnis istem vladavine, fakti~ko jedinstvo umesto podele vlasti, zavisnost sudstva, vojske, policije i sindikata od aktuelne vlasti, izra`ena iskqu~ivost i netolerantnost, sna`na etnifikacija politi~kog `ivota, monopol vlasti nad najuticajnijim mass medijima, gotovo neposto-

jawe krit~ke javnosti, te odsustvo konsenzusa relevantnih dru{tvenih faktora oko sadr`aja, pravaca i intenziteta reformi.

Najvi{e zabriwava ~iwenica, da je kod ve}ine gra|ana, kako pokazuju rezultati empirijskih istra`ivawa, vi{e izra`en strah od promena, nego spremnost za promene. To, svakako, podsti~e i svojevrsan proces retradicionalizacije u na{em dru{tvenom karakteru, {to je, besumwe, sna`na prepreka promenama. (Golubovi} i saradnici, 1995). Tome jo{ vi{e doprinosi jedno od kqu~nih strukturalnih obele`ja na{eg dru{tva. U pitawu je wegova nedovoqna socio-profesionalna diferenciranost, {to je glavni uzrok nejasne artikulacije socijalnih i politi~kih interesa, a time onda i identiteta socijalnih i politi~kih grupa. Zato je u Srbiji jo{ uvek te{ko uo~iti vezu izme|u politi~kih partija i odre|enih delova socijalne strukture, {to ote`ava wihovu institucionalizaciju unutar politi~kog sistema. Kada se tome doda i notorna ~iwenica da su {tinske promene nisu u interesu vladaju}e nomenklature, slika brojnih i sna`nih prepreka demokratskoj tranziciji u Srbiji se upotpuwava.

Mereno kqu~nim indikatorima, izvesno je da Srbija ne funkcioni{e kao moderna politi~ka zajednica. Re~ je o tek neznatno prekomponovanom pre|a{wem poretku, o kvazi pluralnom, populisti~kom, autoritarnom, anomi~nom i uveliko ksenofobi~nom dru{tvu. O dru{tvu koje se i daqe opire demokratskoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj modernizaciji. To se, pre svega, manifestuje u grubom i masovnom naru{avawu principa o jednakosti i ravnopravnosti gra|ana, odnosno u odsustvu vladavine prava i pravne dr`ave, u neemancipovanosti dru{tva od dr`ave, u velikoj i direktnoj ekonomskoj zavisnosti velikog broja qudi od dr`ave (i bira~a, dakako), u nepostojawu uslvoa za stvarnu politi~ku konkurenciju relevantnih subjekata, u nedemokrati~nosti politi~kih izbora, u odsustvu autonomije dru{tvenih podsistema, u aspolutnom monopolu vladaju}e oligarhije nad najuticajnijim *mass medijima*, u dominaciji komande ekonomije i woj primerenih vrednosti, u masovnoj pauperizaciji stanovni{tva, ura{irenosti kriminala, nasiqa i korupcije. Jednom re~ju, u pitawu je blokirano, zatvoreno dru{tvo, dru{tvo izra`ene anomije.

Ne samo aktuelna vlast i vladaju}a partija, ve} i veliki deo bira~kog tela je, izvesno, veoma rezistentan na promene. Ve}ina `rtvuje mogu}e promene u korist postoje}e, iako minimalne sigurnosti, privatizaciju i mogu}u (post)industrijsku strukturu privrede i dru{tva, tradicionalnoj strukturi, kri-

ti~ku svest i javnost, infantilnoj podani~koj svesti i izmanipulisanoj javnosti, li~na prava i slobode, razli~itim kolektivisti~kim ideologijama. I ovde se potvr|uje sociolo{ka pravilnost da se nedemokratska dru{tva strukturiraju oko kolektivnih i kolektivisti~kih vrednosti. O~igledno je da se jo{ nije konstituisala ni socijalna ni politi~ka snaga, koja bi ja~e pokrenula demokratski preobra`aj. Zato pravi dijalog u ciqu postizawa op{tedru{tvenog konsenzusa oko pravaca, ciqeva, sadr`aja i intenziteta dru{tvenih promena jo{ nije ni po~eo.

Za{to je to tako, nije ba{ lako odgovoriti. Izvesno je da su u pitawu brojne i raznovrsne, stare i nove, unutra{we i vawske prepreke, odnosno, kako socio-kulturolo{ki i antropolo{ki, tako i politi~ko-ideolo{ki i socio-ekonomski uzroci.

Dobro je poznata na{a tegobna istorija, vekovna pot~iwenost tu|inu i, shodno tome, stalna ~e`wa za vlastitom dr`avom, ali i odustvo gra|anske i demokratske tradicije. Tu je i kqu~ni razlog za tzv. nedovr{enu istoriju na ovim prostorima, posebno kada je re~ o socijalnoj evoluciji etni~kih zajednica, koja je ovde prekinuta negde na prelazu iz plemena u narod. Do nacije, kao najrazvijenijeg i najotvorenijeg oblika etni~ke zajednice, jednostavno se nije stiglo. Istorija je vi{e pro`ivqena fizi~ki nego povijesno. ^itavi vekovi se, zato, poku{avaju nadonknaditi i ovom vremenu neprimerenim sredstvima i metodama.

Tu je, verovatno, i ve}i deo obja{wewa za tako ra{ireni palana~ki duh, sa svim svojim infantilnim i ksenofobi~nim obele`jima. Konsekventno tome su i izrazito niske demokratske aspiracije kod ve}ine qudi, koje su jo{ vi{e sni`ene zbog netom zavr{enog rata i obnovqenog feti{izmna nacije i dr`ave. Ni{ta mawi zna~aj nemaju one prepreke koje se odnose na op{tu i politi~ku (polu)pismenost ve}ine gra|ana, na sna`nu tradiciju kolektivisti~kih ideologija i vrednosnih obrazaca, na izra`enu potrebu za jakim vo|om, na violentnost ve}ine, odnosno wihovu iskqu~ivost i netolerantnost, na ve~no prisutan strah da mo`e biti i gore, na ra{irenu li~nu i kolektivnu frustriranost.

Najzna~ajnije prepreke za br`i, puniji i stvarni demokratski preobra`aj Srbije, ipak se nalaze u aktuelnom politi~kom sistemu, u na~inu wegovog funkcionisawa i wegovim dana{wim porotagonistima. Naime, iako su formalno uspostavqene demokratske politi~ke institucije - politi~ke partije, parlament, slobodni izbori, razli~iti *mass mediji* - o wi-

hovom demokratskom sadr`aju i demokratskoj proceduri u wihovom funkcionisawu jednostavno se ne mo`e govoriti. Nije upitawu samo nedemokrati~nost i netolerantnost u funkcionisawu tih institucija, ve}, pre svega, odsustvo stvarnih pretpostavki za wihovo demokratsko konstituisawe i wihova ispra`wenost u pogledu stvarne dru{tvene mo}i u procesu demokratskog odlu~ivawa. Parlament je daleko od toga da bude centralna institucija politi~ke demokratije. Kqu~ne odluke se donose izvan ove institucije. Uslovi za wegovo demokratsko konstituisawe ovde jo{ uvek nisu stvoreni. To je i jedan od razloga da mirne smene vlasti ovde jo{ nije bilo, {to, ina~e, ~ini jedno od su{tinskih obele`ja istinskog parlamentarizma. Bitan razlog za to je i `iwenica {to su politi~ke partije, uz retke izuzetke, strutkturirane nedemokratski.

Izbori, tako|e, predstavqaju jednu od kqu~nih institucija politi~ke demokratije. Prema S. Milu (S.Millu), oni daju narodu mo}, a prema T. Parsonsu, putem wih se vr{i mo}. U Srbiji smo, me|utim, jo{ daleko od istinski demokratskih izbora. I pored ~iwenice da smo do sada imali ve}i broj, po formi, vi{estrana~kih izbora, svi su oni mawe ili vi{e - bez obzira da li su bili organizovani prema ve}inskom ili proporcionalnom modelu, ili, pak, kombinovanom - pretstavqali manifestaciju podr{ke postoje}em poretku. Vlast i vladaju}a ideologija i u ovim prilikama identifikuju narod, dr`avu, poredak, vladaju}u partiju i samog vo|u. Jedan od kqu~nih razloga za takvu podr{ku je i ~iwenica da je objektivno, posebno ekonomski i socijalno, veliki deo bira~kog tela zavisan od dr`ave u direktnom smislu - {to zbog dominacije dr`avnog, odnosno dru{tvenog vlasni{tva, {to zbog centralizovanog na~ina upravqawa dr`avom. U tu kategoriju, po nekim procenama, spada oko 2/5 bira~kog tela Srbije, koje je ina~e sklono socijalnom egalitarizmu i makar i minimalnoj socijalnoj sigurnosti. Tek oko 1/5 je sklono opoziciji, dok je 1/5 neopredeqenih, a 1/7 permanentno bojkotuje izbore. Prema jednom drugom istra`ivaqu, 34% gra|ana izra`ava privr`enost parlamentarnoj demokratiji, 28% ih je autoritarno orjentisano, a 21% pokazuje sklonost "po;ulisti~koj demokratiji". (Grupa autora, IDN, 1997).

Ne samo na karakter izbora, ve} i na razvoj demokratije uop{te, naro~ito negativan uticaj ima izrazita blokada dr`avnih posebno elektronskih medija. I najpovr{niji uvid upu}uje na zakqu~ak o velikoj neravnopravnosti u~esnika izbornog procesa i uop{te politi~kog delovawa, kroz ove medije, koji su jedini dostupninsvim gra|anima Republike. Kada se

i ovo ima u vidu, onda nije ~udno da mi nemamo konstituisanu javnost, kao demokratsku instituciju. Istina, poverewe javnosti u institucije je niska i stalno opada, ali se izborno pona{awe unekoliko razlikuje od toga. (Grupa autora, IDN, 1977). Strah od promena i gubitka socijalne sigurnosti presudno uti~e na tu diskrepanciju.

Ako nam, dakle, politi~ke institucije nisu demokratske po na~inu konstituisawa, po sadr`aju i na~inu rada i po demokratskoj proceduri odlu~ivawa, onda je zaista te{ko govoriti o demokratiji kod nas. [ta vi{e, moglo bi se tvrditi da su politi~ke institucije ovde i daqe u su{tini jednopartijske. Suvi{no je, naravno, isticati da bez demokratskih institucija nema demokratije. Karl Poper je ~ak pisao da nam nisu toliko potrebni dobri qudi, koliko dobre, odnosno demokratske institucije. Samo tako i tada se mo`e onemogu}iti samovoqa i neograni~ena vlast bilo koga i bilo gde. Tek u takvim okolnostima je mogu}a, kako je davno upozoravao Монтескје, kontrola i smena vlasti, odnosno uzajamno obuzdavawe wenih delova.

Zbog re~enog o stawu demokratije, mnogi autori govore o "drugom talasu autoritarnosti" kod nas, umesto o "tre}em talasu demokratije". Kvazi-pluralizam i kvazi-parlamentarizam daju im, na `alost, za pravo.

3.2. O "dugovnoj situaciji vremena" u Srbiji

Antropolo{ki, kulturolo{ki i socio-psiholo{ki aspekti i sadr`aji tranzicije su od izuzetnog zna~aja. Kako podsticajno, oni mogu delovati i veoma ograni~avaju}e, kakav je upravo slu~aj kod nas. Pri tome posebno mislimo na fenomene kao {to su nacionalizam, autoritarni sindrom, te na problem identiteta i neke srodne elemente tzv. duhovne situacije vremena.

Nema sumwe da je nacionalisti~ki populizam, izra`en posledwih godina na ovim prostorima, jedna od najve}ih prepreka demokratskoj tranziciji u Srbiji. Kao vid totalitarne ideologije, on je poslu`io za ru{ewe starog sistema, ali u ime nacije, a ne i u ime demokratije. Nekriti~ka glorifikacija pro{losti, a posebno sna`no i svesno uzdizawe nacionalnih kultova i mitova, u skladu sa sada{wim potrebama vladaju}e elite, maksimalno su suzili prostor za pojedinca i druge savremene demokratske vrednosti.

Iako je ekstremniji vid nacionalizma, zavr{etkom rata donekle splasnuo on, na `alost, kako pokazuju neka istra`ivawa, jo{ nije nestao. [ta vi{e, po potrebi vladaju}e oligar-

hije, s vremena na vreme "podgrejava", kakav je slu~aj i u ovom periodu, u vezi sa (ne)prilikama na Kosovu. Odavno je poznato da neumereno etnocentri~no samoveli~awe, izri~ito preferirawe kolektivnih vrednosti na ra~un individualnih prava i sloboda, te biolo{kih na ra~un kulturnih i politi~kih obele`ja nacionalne zajednice, duboko protivre~i interesima demokratske zajednice slobodnih gra|ana. Prenagla{en, ovakav sklop vrednosti negativno uti~e i na "mentalno stawe nacije" (Fromm), poja~ava ose}aj nesigurnosti, ugro`enosti, iracionalnosti, straha i mr`we. Nije zato ni iznena|uju}i podatak iz nekih novijih istra`ivawa, koji upozorava da ~ak 2/3 gra|ana Srbije ispoqava ksenofobi~nu svest ili, u najmawu ruku, oprez prema pripadnicima drugih nacija i etni~kih grupa. Razumqivo da takav mentalni sklop nije pogodan za promene. Strah od drugog i mr`wa prema druga~ijem je osnov za nasiqe u provo|ewu nacionalisti~ke ideologije i politike. Otuda nije ~udno {to je nacionalisti~ka interpretacija nacionalnog interesa gotovo po pravilu na {tetu tog istog nacionalnog interesa. To se pokazalo i u najnovijem ratnom sukobu na ovim prostorima.

Sve ovo prati i izra`ena moralna kriza, te duhovna praznina {irokih razmera, manifestovana u gubitku samopo{tovawa, ose}awa zajedni{tva, qudskog dostojanstva, moralne kohezije i integriteta zajednice. Pored nepovoqnih ekonomskih i dru{tvenih uslova i postoje}i vrednosni vakum pretpostavqa sna`nu prepreku promenama. Ni{ta mawe zna~ajan faktor u ovom kontekstu nije ni izra`en autoritarni sindrom, odnosno ra{iren podani~ki mentalitet i podani~ka, parohijalna politi~ka kultura. Dramati~an raspad dr`ave, duboka kriza i rat su obnovile patrijarhalnu militantnost, {to je stimulisalo reprodukciju autoritarizma i autoritarne strukture.

Nalazi nekih istra`ivawa upozoravaju da je izme|u 50% i 70% populacije u Srbiji autoritarno, antidemokratski orjentisano. To odsustvo slobodnog gra|anina je najja~i oslonac postoje}em politi~kom sistemu, a to zna~i, istovremeno, najja~i oslonac nacionalnom populizmu, partijskoj dr`avi i neprikosnovenom vo|i. Autoritarnom tipu li~nosti je stran demokratski na~in `ivota. Ona je sklona jednoobraznosti u mi{qewu, radu, pona{awu, vrednovawu. Ona sna`no inklinira "kona~nim istinama" i gotovim re{ewima, koja, naravno, o~ekuje od vo|e. Re~ je o palana~kom duhu, koji se pla{i drugog i druga~ijeg, novog i nepoznatog, o duhu, koji se protivi vremenu i "~eka budu}nost svojom verno{}u postoje}em". (Konstantinovi} 1989). Iz takvog plemenskog socio-kulturnog obrasca mogu-

}a je samo autoritarna svest i autoritarna praksa. Wu ispuwava podani~ki karakter "malog ~oveka". (Reich 1997). On nije spreman da prihvati odgovornost vlastitog rasu|ivawa i pona{awa i to prepu{ta vo|i. Wemu je sigurnost va`nija od istine.

^itav splet socijalnih, kulturnih i duhovnih problema i protivre~nosti, koji se ispoqavaju u ovom vremenu, vi{e od svega re~enog, ukazuju na dramati~no tragawe za li~nim i posebno grupnim i kolektivnim identitetom u Srbiji. U Srbiji se, na `alost, jo{ nije uspela konstituisati ni nezavisna gra|anska sfera (i woj primeren tip identiteta), niti nacija, kao razvijena politi~ka zajednica (i woj primeren nacionalni identitet). To upu}uje na zakqu~ak o jo{ uvek preovla|uju}em predmodernom stawu, pa i u pogledu kolektivnog identiteta.

Zato je ovde, uistinu, re~ o izrazitoj krizi identiteta, o duboko raspolu}enom identitetu izme|u autoritarnosti i monizma, zasnovanih na tradicionalnim kolektivisti~kim vrednostima i monokulturnom mentalitetu, s jedne, i za~etku razvoja savremenog nacionalnog identiteta, kao i individualiteta i novih vrednosti uop{te, zasnovanih na emancipovanoj vlastitosti i "otvorenoj kolektivnosti", primerenoj (post) modernoj epohi, s druge strane. Ako je ta~no da "nema entiteta bez identiteta" (Strawson 1997), to se onda podjednako odnosi i na nacionalni identitet kao jedan od najzna~ajnijih vidova kolektivnog identiteta. Tragawe za qudskom univerzalno{}u i nacionalnom autoenti~no{}u ne protivre~e jedno drugom, ve} se, naprotiv, uslovqavaju i dopuwavaju. To, me|utim, protivre~i, kako napadnoj i vanvremenskoj anacionalnosti, tako i zloupotrebi i primitivnoj manipulaciji nacionalnim ose}awima qudi, na {to se svode nacionalizam i {ovinizam. Veoma je, naime, opasno ako se nacionalni identitet manifestuje iskqu~ivo kroz politi~ku dimenziju, jer se time potiru mogu}nosti za druge sadr`aje individualnog, grupnog i kolektivnog identiteta.

Zato smo i u ovom pogledu u novom "prelaznom periodu" izme|u jednostranih vidova identiteta (gra|enih uglavnom na antagonizmu "moje" - "tu|e", "na{e" - "wihovo") i nove, bogatije vrednosne matrice pluralnog i otvorenog dru{tva. Obzirom na slo`enost savremenog dru{tva, izvesno je da su i individualni i kolektivni identitet (identiteti), tako|e, kompleksni i vi{estruki. Nije jednozna~an ni identitet pojedinca, ni identitet grupe, pa, naravno, ni nacije. Ponajmawe je ispravno nacionalni identitet utemeqivati na nekakvoj biolo{koj osnovi, kao i na etnomitu, zabludama, predrasudama, stereotipi-

ma o sebi ili drugima. Pluralno dru{tvo podrazumeva toleranciju, kao svoj osnovni princip, a to zna~i i toleranciju prema razli~itim vrstama identiteta. Na{e dru{tvo je, na suprot tome, i daqe u osnovi netolerantno i vrednosno raspolu}eno. Na delu su me|usobno suprotstavqene vrednosti od onih anahronih, primerenih predmodernom, plemenskom obrascu (najvi{e), do onih svojstvenih modernom obrascu (mawe) i postmodernom vrednosnom obrascu (najmawe).

Duhovna situacija ovde, uz re~eno, karakteri{e i izraziti strah, odnosno izra`ene razli~ite vrste strahova. Jedno od relevantnih istra`ivawa pokazuje da se u Srbiji samo 2% ispitanika ne ose}a ugro`eno. (Grupa autora, IDN, 1997). Zato im a osnova za tezu, koja isti~e da pored dubqih slojeva na{e kulture i tradicije, emocije uveliko konstitui{u socijalnu realnost. Vi{e je, me|utim, re~ o onoj vrsti emocija, koje ja~aju fatalizam i trpwu, odnosno koje nisu podsticajne za transformaciju poslu{nih u samosvesne gra|ane, bez kojih, opet, nema otvorenog, demokratskog, civilnog dru{tva (civil society), relativno autonomnog od dr`ave. To je i jedan od kqu~nih razloga za{to smo daleko od vrednosti takvog dru{tva, kao {to su gra|aanska samosvest, gra|anska kooperativnost, tolerancija, uva`avawe razlika, po{tovawe privatne sfere i qudskih prava, kontrola vlasti od strane gra|ana i wihovih asocijacija. Ako je to tako, onda nije ~udno, (ma koliko delovalo na prvi pogled neverovatno), da, i pored svih silnih problema, proma{aja i propusta, u ovoj zemqi posledwih godina niko nije odgovarao.

3.3. O stihijskoj socijalnoj polarizaciji u Srbiji

I na socio-ekonomskoj ravni te{ko da se mo`e govoriti o demokratskoj tranziciji u Srbiji. I posle nepune decenije od formalne institucionalizacije pluralne demokratije i tr`i{ne privrede, nije mogu}e govoriti o pozitivnim efektima na ovom planu. [ta vi{e, statisti~ki podaci, empirijska istra`ivawa, kao i svakodnevno iskustvo nedvojbeno pokazuju da ve}ina stanovni{tva (oko 70%) `ivi ispod linije siroma{tva, uz stalno pove}awe ovog procenta. U istu vrstu indikatora spada i onaj koji ukazuzje da je od 2,3 miliona radno sposobnih qudi, wih oko milion bez posla i oko 700.000 na prinudnom odmoru, zatim masovno obezbre|ivawe qudskog rada, drasti~an pad kupovne mo}i stanovni{tva, pad dru{tvenog proizvoda po stanovniku sa 2 055 USA dolara (iz 1990. godine) na oko 730 USA dolara (u 1996. godini), pad proizvodwe na tek polovinu od

one iz 1989. godine i realnih vrednosti plata na mawe od 1/5 iz tog vremena, odlazak velikog broja mladih u inostranstvo, me|unarodna izolacija, nau~no-tehnolo{ko zaostajawe, te porast kriminala i nasiqa. Neke pretpostavke za dubqu ekonomsku reformu nisu ni pribli`no ostvarene, kao {to su makroekonomska stabilnost, liberalizacija cena, mikroekonomske reforme, prestrukturiranost preduze}a i banaka i, posebno, privatizacija.

Paralelno sa procesom siroma{ewa najve}eg dela stanovni{tva tekao je i te~e proces stihijske i grube socijalne polarizacije, iz koje je "ro|ena" nova socijalna i ekonomska elita. Nova elita je koncetrisala mo} i bogatstvo u svoje ruke, a nasuprot woj je velika ve}ina stanovni{tva, koja jedva pre`ivqava. Najve}i deo te elite, kako pokazuju istra`ivawa, predstavqa biv{u politi~ku elitu. Koriste}i pravni i moralni vakum, ona je ranije ste~enu politi~ku mo} u ovom periodu uspe{no materijalizovala, prelevaju}i enormna nacionalna dobra u li~nu svojinu, a da, po pravilu, ne doprinosi stvarawu novog dru{tvenog bogatstva. S druge strane, preduzetni~ka grupacija se bitnije ne uve}ava, niti joj raste uticaj, niti joj se otvaraju perspektive. Treba}e, svakako, jo{ dosta vremena da taj sloj, kao deo nove ekonomske elite, ozna~en u nekim sociolo{kim istra`ivawima kao "tr`i{ni poduzetnici", postane dominantan deo nove ekonomske elite, koju jo{ ~ine "politi~ki poduzetnici", "javni poduzetnici" i poduzetnici koji poseduju privatne firme. Politi~ki sloj, koji je i upravqa~ki sloj u ovom kvartetu, naravno, je najja~i, jer je dr`ava zadr`ala najve}i deo ekonomije pod sobom. Zato se i klasno-slojna struktura ovog dru{tva javqa i kao bitno ograni~ewe procesa tranzicije. Kada se ovome doda i ~iwenica da se polo`aj ostataka sredwe klase i daqe pogor{ava, slika socijalne strukture na{eg dru{tva postaje jasnija. Zato se i ovakva socijalna struktura, uz postoje}u svojinsku strukturu i aktuelni politi~ki sistem, javqa kao bitno ograni~ewe za mogu}u demokratsku tranziciju.

U vezi s ovim, treba ista}i i to da je sfera rada ovde gotovo razorena, da je radni{tvo razbijeno i katastrofalno osiroma{eno, i da je, upravo s toga, potpuno zavisno od dr`ave. To, s druge strane, olak{ava vladaju}oj eliti o~uvawe *status quo*-a (pod izgovorom odbrane intersa ve}ine), odnosno izbegavawe nove redistribucije ekonomske i politi~ke mo}i u dru{tvu. A radikalna promena svojinske strukture bi, pre svega, to zna~ila. Samo u uslovima komandne ekonomije mogu}a je reprodukcija postoje}eg dru{tvenog odnosa. Zato je logi~no pitawe: da li

ekonomske i dru{tvene reforme mogu inicirati i voditi oni ~iji bi interesi te reforme direktno ugrozile. Upravo zbog postoje}e svojinske strukture, odnosno svojinskog monopola dr`ave, vlast i daqe predstavqa glavni kanal socijalne promocije i priliku za najbezbolnije sticawe materijalne dobiti, naj~e{}e bez ikakve odgovornosti. To, opet, s druge strane, samo uve}ava dru{tvenu krizu, ali i cenu, danas-sutra ipak nu`ne privatizacije, kao kqu~ne poluge tranzicije i restrukturacije privrede i dru{tva. Bez toga nema ni pune politi~ke slobode i demokratije, ni otvorenog dru{tva.

4. Zakqu~ni deo

Nesporno je, dakle, da je demokratska tranzicija u Srbiji i daqe blokirana. Sistem je ovde u osnovi kvazi-demokratski, odnosno autokratski i autoritaran. Na delu je, zapravo, tek neznatno promewen karakter partijske dr`ave, uz zadr`avawe principa politi~ke podobnosti, zatim odsustvo zakonske i institucionalne za{tite slobode i ravnopravnosti politi~kog delovawa, nedemokrati~nost izbora marginalizacija opozicije, dominacija komandne ekonomije, manipulacija *mass medijima*. Ovakvu situaciju ~ini jo{ te`om ~iwenica da je Srbija izolovana od politi~kih, ekonomskih i kulturnih tokova i integracija Evrope i sveta. Vlast je sve vreme preferirala vlastiti opstanak na u{trb reformi i podizawa kvaliteta `ivota svojih gra|ana. Kada je god bila ugro`ena, vlast je pribegavala ja~awu populizma i populisti~kih metoda vladawe, uvek osna`enih etnonacionalisti~kom sadr`inom. Pri tome se uspe{no oslawala (i sama ih "proizvodila") na relativno ra{irene zablude, predrasude, stereotipe, mitove. Uspe{no je zloupotrebqavala okolnost da se na{e dru{tvo jo{ nije konstituisalo kao autenti~na politi~ka zajednica i da je ono uveliko optere}eno patrijarhalnim (militantnim) duhom, predmodernim etnocentrizmom, preovla|uju}im autoritarnim tipom li~nosti i dogmatskim mentalnim sklopom.

Sve re~eno ukazuje da se (post)modernizacija Srbije opet odla`e i da ona i daqe ostaje u su{tini polutansko dru{tvo, dru{tvo evropske (polu)periferije. Kao i toliko puta do sada, ~ini se da }e se dosada{wi neuspeli poku{aji modernizacije, morati ponavqati u bliskoj budu}nosti, jer demokratska tranzicija, ma koliko bila tegobna i protivre~na, nema alternative. Ali, to pod uslovom da se i kada se oblikuje kriti~na masa qudskog potencijala, spremnog za reforme - za radikalnu promenu politi~kog i ekonomskog sistema, za konstituisawe demo-

kratskih institucija, za stvarne demokratske izbore, za promenu svojinske strukture, pre svega, za privatizaciju, za konstituisawe pravne dr`ave, za stvarni medijski pluralizam i demokratsku javnost, za otvarawe prema svetu i uvo|ewe me|unarodnih standarda i pravila u na{ svakodnevni `ivot. Druga~ije kazano, kada se stvore pretpostavke za konstituisawe otvorenog dru{tva, koje }e karakterisati, kako je to pisao Karl Poper, kriti~ki um, individualna inicijativa, li~na odgovornost, smewivost upravqa~a demokratskim putem. Dodali bi smo i razvijenu horizontalnu i vertikalnu diferenciranost, koja bi omogu}ila da dr`ava i (civilno) dru{tvo budu vi{e zasebni nego jedinstveni politi~ki entiteti. Iznad svega je zna~ajno da politi~ka vlast bude ograni~ena, birana i smewivana na institucionalan, demokratski na~in.

Na dru{tvenoj i politi~koj sceni Srbije, na `alost, jo{ uvek nema takvih i tolikih dru{tvenih snaga, koje bi sna`nije pokrenule su{tinski demokratski preobra`aj. Za takav preobra`aj neophodne su {ire dru{tvene, materijalne, politi~ke, moralne i duhovne pretpostavke, izra`ene u liku emancipovane elite i {ireg saveza onih koji znaju, mogu i ho}e u reforme. Jednom re~ju, stvarne promene mo`e izvesti samo naj{iri demokratski pokret, koji }e biti oslowen na slobodnog, kreativnog i hrabrog pojedinca, koji predstavqa "najsubverzivniji faktor" za svaki autoritarni i totalitarni sistem. Slobodna zajednica je jedino mogu}a kao zajednica slobodnih, autenti~nih gra|ana, koji su u poziciji da kontroli{u uslove sopstvene egzistencije.

LITERATURA

1. Abrams, D. and Hogg, M.A.(1991) *Social Identity Theory*. New York: Spriner Verlag.
2. Bauman, Z. (1988) "Is there a Sociology of Postmodernism?". *Theory,Vulture and Society*, London, Vol. 5, No 2-3.
3. Berlin, I. (1992) ^etiri ogleda o slobodi. Beograd: Nolit.
4. Bobio, N. (1990) Budu}nost demokratije. Beograd: F.Vi{wi}.
5. Bol~i}, S. (1995) "Dru{tvene promene i svakodnevni `ivot"Srbija po~etkom devedesetih, Beograd, Filozofski fakultet.
6. Vidojevi}, Z. (1977) Tranzicija, restauracija i neototalitarizam. Beograd: Institut dru{tvenih nauka.
7. Gelner, E. (1983) *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
8. Golubovi}, Z. i saradnici (1995) Dru{tveni karakter i dru{tvene promene u svetlu nacionalnih sukoba. Beograd: Filip Vi{wi}.
9. Group authors, (1977) *Comparative measures of Freedom 1995-1996*, Freedom House, Washingtnon, USA, january 1997.
10. Grupa autora, (1996) Ciqevi i putevi dru{tva u tranziciji.

Beograd: Institut dru{tvenih nauka.
11. Grupa autora, (1997) Izme|u osporavawa i podr{ke. Beograd: Institut dru{tvenih nauka.
12. Dahl, A. R. (1982) *Dilemmas of Pluralist Democraty*, Yale University.
13. Dahrendorf, R. (1989) *Homo sociologicus,* Ni{: Gradina.
14. \uri}, M. (1989) Mit, nauka, ideologija. Beograd: BIGZ.
15. Konstantinovi}, R. (1989) Filozofija palanke. Beograd: Nolit.
16. Male{evi}, K. (1995) Palana~ki duh, kvazi-pluralizam i rat. Beograd: Interkulturalnost, IP Hobisport.
17. Podunavac, M. (1998) Princip gra|anstva i poredak politike. Beograd: Institut dru{tvenih nauka i "Princip".
18. Popovi}, M. (1997) Totalitarni sistemi - za{to se raspao socijalizam. Beograd:"Plato".
19. Reich, W. (1997) "Slu{ajmali ~ove~e", Radio B 92, Beograd.
20. Sorman, G. (1997) Velika tranzicija. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdava~ka kwi`nica Zorana Stojanovi}a.
21. Strawson, F.P. (1997) *Entity and Identity and Other Essays*, Oxford: Glarendon Press.
22. Tokvil, de A. (1990) O demokratiji u Americi. Titograd: Centar za IID.
23. Held, D. (1990) Modeli demokratije. Zagreb: "[kolska kwiga".
24. Cvetkovi}, V. (1997) "Moderna Srbija: potraga za nacionalnim identitetom", Sociolo{ki pregled, Vol. XXI, No 1.

Krstan Malešević, Petrovaradin

ABOUT "DEMOCRATIC TRANSITION" IN SERBIA

Summary

As it is widely known, East-European societies and countries have been affected by serious tectonic changes during the last decade. Hence, the major guidelines of their political and scientific discourse are crisis and (democratic) transition. A counterpoint of this transition is a real social experiment *in vivo*, which is a new and intense challenge for both social and humanistic sciences, even for a reexamination of some of their paradigms. It is possible that this applies particularly to the *fate* of democracy, being that there is no civilized alternative for the organization and functioning of modern societies; it represents the first and the unavoidable condition for a fundamental and complete transformation of any society. Being that democracy itself bears "a burden of suspense" (Held), it seems quite logical that this issue is exactly the one on which theoretical, methodological and empirical potentials of science are "tested". This, most certainly, equally applies to our society, more specifically to its stratificational composition and institutional system, as well as to the entire "contemporary spiritual situation". By a more thorough consideration of the phenomenon of democracy, particularly a more complex study of its composite presumptions, pronounced contradictions and potential subjects of democratic transition, science could and should answer the challenges of modernization which concerns "the here and the now". Such efforts should also provide help in the search for the new contents of the personal, group and collective identity.

Key words: democracy, democratic transition, social modernisation, Serbia